

Dr. Joan Torres Culubret: «Estic més incòmode amb la societat que no pas amb el psiquiàtric»

És difícil parlar de la salut mental a Girona sense esmentar el Dr. Joan Torres i la seva contribució al canvi de l'atenció als malalts mentals. Va ser un dels qui va liderar la reforma psiquiàtrica a Salt, que prenia com a premissa la dignificació de l'assistència als malalts. Una tarda de finals de juliol ens vàrem trobar amb el Dr. Joan Torres, a casa seva, acompanyat de dues antigues col·laboradores i amigues: la psicòloga Alegria Sambola i la treballadora social Maria Rosa Garcia.

Text > ROSA MARIA GIL i TONI VILÀ

Joan Torres va arribar a Girona als anys setanta. «Els últims anys del franquisme no van ser tan terribles com ho havia estat la postguerra... Aquell moment va possibilitar el canvi de paradigma que s'estava vivint en diferents llocs de manera simultània.» Recorda que les experiències psiquiàtriques no es poden exportar. «Va passar a Portugal, quan hi va haver la Revolució dels Clavells, i llavors alguns psiquiatres espanyols vàrem anar-hi a veure què volien fer.» Per Torres, aquella conjuntura arribava en un moment professional en què ell era a Barcelona i estava obert a nous plantejaments: «Havia treballat amb el Dr. Sarró, un psiquiatre amb qui podies estar d'acord o no, però que valia la pena escoltar; les coses que deia eren interessants i enriquidores». Torres sempre havia treballat al Clínic. Després tenia una petita consulta privada. Aquells anys treballava amb el Dr. Josep Fàbregas, fent-li de resident. Fer assistència pública i privada era molt habitual en aquell moment.

>> Joan Torres. (Autoria: MARTÍ ARTALEJO)

>> Alegria Sambola i Maria Rosa Garcia. (Autoria: MARTÍ ARTALEJO)

Torres confessa que la dedicació a la psiquiatria va ser «una equivocació meva». Va començar medicina, però estava molt posat en les ciències humanes. «I llavors el que hi encaixava més bé era la psiquiatria. Crec que ho vaig fer per això.»

Alguns es varen treure les bates i miraven de no lligar els pacients, contenir-los mecànicament, i això els va comportar problemes

Va viure els canvis que es varen produir al final del franquisme i al començament de la democràcia en relació amb la salut mental. Joan Torres considera que «en aquell moment de començaments de la democràcia la gent havia de saber què era un manicomi. A la majoria de la societat el manicomi els està molt bé. Si es votés el Pla de Salut Mental, ningú estaria a favor del manicomi; es diria que és una institució franquista, autoritària. No obstant això, la societat establerta s'hi sent molt bé, amb el manicomi, ja que pot servir per reduir els problemes».

Un cop coneguts els antecedents del que va ser la reforma de l'assistència psiquiàtrica que va portar a la transformació del vell manicomi en la nova Xarxa de Salut Mental, explica com va començar el canvi: «Va sortir de la sectorització, que a Girona estava engegada però no pas instaurada com a tal. Hi havia ambulatoris a la Garrotxa,

La societat establerta s'hi sent molt bé, amb el manicomi, ja que pot servir per reduir els problemes

l'Alt Empordà, Girona... però els malalts no ingressaven en el pavelló de cada sector. Això ho vàrem intentar i va anar sempre endavant i endarrerit. La sectorització va ser la clau. No la vàrem pas inventar nosaltres. La va aplicar durant un temps el Dr. Francesc Tosquelles, que havia treballat en l'època de la República. Estava en contra de Franco Basaglia perquè deia que era reduccionista». Com que, d'alguna manera, a Girona la sectorització estava iniciada, es va unificar amb equips per sector. Encara que es mantenien les unitats d'aguts i crònics, el mateix equip els assumia tots i afavoria la continuïtat assistencial. «Vàrem anar treballant aquest sistema.» En realitat es va començar per dissenyar l'arquitectura de l'assistència amb base territorial comarcal com a model assistencial. L'equip i l'atenció es basaven en el territori, amb el seguiment de tots els pacients durant tot el seu procés. De fet, era un nou intent d'aplicar el model pensat durant la Mancomunitat i començat a aplicar de manera efímera en el marc de la República.

Aquests canvis van originar una reacció per part de la societat i dels polítics. «El primer polític que vàrem tenir com a diputat de Sanitat i que ens va ajudar moltíssim va ser Just M. Casero. Ell va ser l'ànima política. S'hi va implicar molt, però malauradament de seguida es va posar malalt. Els socialistes s'ho miraven amb una mica de distància, però hi estaven més aviat a favor. Els convergents estaven a matar amb tota la situació, però s'hi varen apuntar, encara que només de paraula.»

Tanmateix, considera que l'oposició més difícil va ser la interna: «La més dura va ser dins el psiquiàtric. Hi havia els cuidadors que havien treballat tota la vida a crònics, i, és clar, jo ja ho entenc, si has estat treballant trenta anys en un lloc i després arriben uns quants metges joves que ho volen xarbotar

>> Joan Torres, Alegria Sambola i Maria Rosa Garcia. (Autoria: MARTÍ ARTALEJO)

tot, t'hi oposes, és clar». Les monges hi eren des de la fundació de la institució i gestionaven tota l'assistència diària als malalts, ajudades de personal auxiliar.

Torres comenta l'antic cartell d'«Institució, institucions i salut mental»: «Home! Aquest cartell, per exemple, no ens l'admetrien ara, els del Procés. L'Associació Espanyola de Neuropsiquiatria (AEN) no hi tindria res a dir. I els farien fora per les bones, sense ni tan sols preguntar... Nosaltres amb aquests senyors ja no hi tenim res a veure; tenim la mateixa constitució, tenim una sèrie de coses i resulta que això s'ha de tirar per la finestra. Llavors, quan els explicaves que tots els psiquiatres més o menys avançats que hi havia a l'Estat espanyol eren a l'AEN..., ja ho acceptaven».

Sobre el canvi que es va produir en l'atenció als malalts mentals, explica: «Les coses que volíem fer aleshores eren molt naturals: no haver de fer ingressos forçats, sinó que els ingressos fossin voluntaris. I això estava relacionat amb les lleis. Es va fer una llei per als internaments, i això també ja ho feien així a Barcelona. Vàrem treballar amb els fiscals i amb els jutges perquè se'n fessin càrrec. Aquestes coses les havies de fer a base de trobar un fiscal i un jutge que estiguessin ben col·locats i que volguessin col·laborar. Llavors ells s'adonaven que les coses havien de canviar. Així, els ingressos

involuntaris varen disminuir molt». Hi havia bona disposició dels fiscals: «Sí, hi havia en Mena, en Villarejo... Eren els que volien processar en Pujol. És clar, és que totes aquestes coses van lligades, eh? Si fas una cosa i es pensen que estàs en un partit polític, els de l'oposició, per portar-te la contrària, et posen pals a les rodes». En canvi, pensa que «des de la psiquiatria, des que hi va haver el moviment dels residents i la denúncia dels manicomis, el camí era fressat. Hi havia només una minoria en el món dels psiquiatres que defensés el model de retorn a manicomi amb portes tancades».

Joan Torres va tenir també un paper relacionat amb la política: «No em va agradar, aquest món. Jo vaig estar molt de temps militant, primer al partit comunista, després al partit socialista, però no... Això que nosaltres proposàvem eren coses que, des d'un punt de vista democràtic lògic,

Hi havia només una minoria en el món dels psiquiatres que defensés el model de retorn a manicomi amb portes tancades

tots els partits haurien aprovat. És més maco dir: "traurem els ingressos forçats". Tots els partits polítics dirien que sí, perquè si no quedarien malament, però fins i tot en això hi havia discrepàncies. Però dins el partit socialista, fos per Just M. Casero o no, la majoria hi estava a favor».

Sobre els càrrecs polítics amb poder de decisió sobre el psiquiàtric, afegeix: «Després de Casero, que va durar poc, va venir Joan Arrú, que també es va portar molt bé amb nosaltres. I després, quan ja hi va haver el canvi, vàrem tenir la sort que Salvador Carrera, aleshores president de la Diputació, ens va protegir força».

Tant Torres com Alegria Sambola i Maria Rosa Garcia coincideixen a afirmar que la reforma no s'hauria pogut fer sense el lideratge i la implicació de moltes altres persones. Recorden les assemblees que es feien a cada unitat, on hi havia les monges, els psiquiatres, els auxiliars, el personal d'infermeria... Remarquen que tots aquells moviments, que no s'han repetit, no van ser quelcom tècnic ni professional; va ser un projecte assumit per tots.

Maria Rosa Garcia insisteix en la importància dels debats interns i explica que participava a la comissió de crònics, en què els professionals decidien si una persona s'havia de tancar de per vida al psiquiàtric. Recorda que hi havia moltes pressions. Exposa un

>> El Mas Cardell encara íntegre, el 2003. L'edifici es va començar a enderrocar l'any 2006. Font: ARXIU DE L'INSTITUT D'ASSISTÈNCIA SANITÀRIA (PLURAL COMUNICACIÓ).

cas especialment punyent que la va fer sentir molt malament: Va votar en contra de l'ingrés d'un noi que tenia la mateixa edat que ella llavors, d'acord amb els informes de la seva companya de zona, i, finalment, després de molts intents fallits que s'estigués a la comunitat, es va resoldre internar-lo a crònics. Aquell noi, que havia protagonitzat molts internaments involuntaris, es va suïcidar poc després.

Joan Torres explica uns fets significatius sobre la manera de fer: «Vàrem tenir un problema amb els gats que hi havia al manicomi (em penso que encara n'hi ha). Aleshores, la qüestió era si havíem de deixar que els malalts els donessin menjar, perquè això feia que cada vegada hi hagués més gats. Jo creia que sí, que no passava pas res; la gent ha de poder ser lliure d'alimentar els gats que vulgui, i els gats són lliures d'anar a menjar on vulguin. No fumem! Aquestes coses que són tan senzilles...».

L'Alegria i la Maria Rosa expliquen que a la seva unitat, dirigida per Joan Torres, alguns es varen treure les bates i miraven de no lligar els pacients, contenir-los mecànicament, i això els va comportar problemes: «De tant en tant algú se'ns descontrolava i això ens

Si has estat treballant trenta anys en un lloc i després arriben uns quants metges joves que ho volen xarbotar tot, t'hi oposes, és clar

obligava a fer una feina molt important d'acompanyament i contenció verbal... Intentàvem no lligar ningú al llit».

Sobre si Girona va ser pionera en la reforma, Torres puntualitza: «Sí, més o menys. El que passa és que hi havia llocs a Barcelona que seguien el seu propi procés de reforma paral·lelament i després ho van seguir fent. A Catalunya, tothom ha anat al seu ritme. No hi ha hagut un ritme comú. Bé, és que l'organització de Barcelona, comparada amb la de Girona, és molt més complexa. Jo penso que amb el que ens vàrem equivocar més aquí a Girona va ser amb el fet de no demanar plantilles més àmplies quan vàrem començar, tot i que amb l'idealisme que portàvem nosaltres ja ho compensàvem».

«L'herència dels psiquiatres manicomials ha estat molt gran a Barcelona. La majoria eren psiquiatres que havien treballat al manicomi i que només es van adaptar per poder anar a fer unes quantes visites ambulatories», diu Torres. Pel que fa a la resta de Catalunya, afirma: «El més evolucionat després del nostre, encara que s'ha de dir també que amb diferències ideològiques importants, era el Pere Mata de Reus. El que passa és que el Pere Mata ja feia molt de temps que havia canviat. En Tosquelles anava a l'Hospital Psiquiàtric i era el director i líder de tot el moviment. No han qüestionat tant la psiquiatria clàssica. Nosaltres tampoc ho hem fet».

Sobre el qüestionament de la psiquiatria clàssica, Joan Torres opina: «Així com el Dr. Basaglia, per exemple, va qüestionar la psiquiatria clàssica des del punt de vista de fer-

>> Til·lers centenaris del Parc Hospitalari Martí i Julià. Font: ARXIU DE L'INSTITUT D'ASSISTÈNCIA SANITÀRIA (PLURAL COMUNICACIÓ).

ne l'anàlisi marxista, nosaltres no qüestionàvem la psiquiatria clàssica com es qüestionava a Itàlia. Basaglia, quan feia una conferència, era brillant: que si em poso la bata... que si em trec la bata... En la seva opinió, les bates podien amagar coses. Si no canviàvem la mentalitat, podíem anar cada matí a buscar la bata que cobria les nostres vergonyes i ens impedia ser veritables metges. Però tampoc s'ha de radicalitzar tant. O sigui: no és que el psiquiatre sigui el patró i que els malalts mentals siguin els proletaris; justament, el que es busca és que aquestes barreres s'eliminïn i que tothom pugui dir la seva, cadascú al seu nivell».

Aquest comentari dona peu a recordar la vinguda a Girona de Franco Basaglia, psiquiatre capdavanter del tancament dels manicomis italians. Joan Torres explica que després d'escoltar Basaglia va anar a Bolonya a veure si aconseguia fer venir Umberto Eco. «Va anar d'un pèl que no vingués. Ell, amb molta bona lògica, em va preguntar per què havia de venir ell a parlar de salut mental. Jo li vaig dir: "Vostè va escriure a *El nom de la rosa* una frase que diu que 'Per canviar el món, s'ha d'integrar els marginats'", que eren les doctrines de sant Agustí. I quan li vaig dir això es va quedar parat, va mirar el dia que feien el congrés i va dir que no podia venir per problemes de calendari».

Per concloure, Joan Torres resumeix amb la seva habitual contundència els canvis que ha viscut el psiquiàtric: «Estic més incòmode amb la societat que no pas amb el psiquiàtric».